

GYVENIMO PRASMĖS IEŠKA ISTORIJS POŽIŪRIU

Prasmė – prasmės ieška – gyvenimo prasmė

Harald Wagner

Teologijos daktaras
Sociologijos profesorius
Ev. Hochschule für Soziale Arbeit Dresden/
University of Applied Science Postfach
2001 43 011 91 Dresden
Tel. 49 351 469002-20
Harold.Wagner.@t-online.de

Šiuo straipsniu pradedamas keturių esė ciklas, skirtas „prasmės – prasmės ieškos – gyvenimo prasmės“ temoms tyrinėti.

Gyvenimo prasmės klausimas yra modernaus žmogaus rūpestis. Šis rūpestis išreiškia orientacijos netektį, saugumo ir pasisekusio gyvenimo iešką. Atsakymų į gyvenimo prasmės klausimą siūloma daug ir įvairiose srityse, deja, dažnai šios diskusijos ir pamąstymai vyksta neapibrėžus aiškių sąvokų ir įsivaizdavimo pagrindo. Šiuo straipsniu siekiama apžvelgti vykstančią diskusiją, apibrėžti gyvenimo prasmės klausimo tyrinėjimo ribas ir pasiūlyti esmines sąvokas.

Pagrindiniai žodžiai: prasmė, orientacija, dimensija, kryptis, individualizacija.

Atramos taškas iš pirmo žvilgsnio atrodo esąs aiškus: dauguma amžininkų spontaniškai teigtų, kad gyvenimo prasmės klausimas yra toks pats senas kaip žmonija. Tačiau tikslesnė analizė rodo, kad ši pozicija mažų mažiausiai abejotina. Atvirkščiai – apie gyvenimo prasmę pradėta klausti tik nuo modernizmo pabaigos arba nuo postmodernizmo pradžios. Tad gyvenimo prasmės klausimas egzistuoja vos ilgiau nei šimtmetį. Šis pirmasis, įžanginis straipsnis kaip tik ir skiriamas išsakyti dilemai. Analizei pasitelkiami trys žingsniai: 1) pirmuoju etapu (I dalis) intuityviai surašomos ir vertina-

mos gyvenimo prasmės klausimui reikšmingos teminės sritys; 2) tuo remiantis formuluojamas esminis analizės klausimas: *apie ką klausiamo, kai klausiamo apie gyvenimo prasmę?* (II dalis); 3) toliau, pagrindinėje straipsnio dalyje (III dalis) apžvelgiama gyvenimo prasmės klausimo kilmė ir raida: atskleidžiamos ankstyvosios mąstymo apie gyvenimo prasmę ištakos bei rekonstruojami postmodernaus laikotarpio gyvenimo prasmės klausimo sukėlėjai. Argumentavimas šioje vietoje remiasi išskirtinai visuomenės analizės kontekstu.

I. Prasmės klausimo dimensijos – pirminė orientacija

Prasmės klausimas gali apimti skirtingas dimensijas: mat kai žmogus griebiasi savižudybės, nes nebemato gyvenimo prasmės, ir kai filosofas savo patogiam darbo kambaryje apmąsto viso, kas gyva, principinę beprasmybę, yra du iš esmės skirtingi dalykai. Galbūt gyvenimo prasmės klausimo analizei yra prasminga apimti tiek savižudį, tiek filosofą, tačiau tarp šių dviejų situacijų slypi ištisi pasauliai. Kita vertus, susikuria ypatinga įtampa, kai lingvisto, bandančio iššifruoti paslėptąją semantinę prasmę, ir atominės fizikos mokslininko, plėtojančio naują hipotezę apie pasaulio atsiradimą, veikla grindžiama tuo pačiu dalyku – žmonijos tikslu, jos gyvenimo prasme. Panašiai nesuderinamos atrodo moralės filosofo prasmės paieškos su pragmatine terapeuto intervencija, kai jis kartu su klientu bando rasti prasmingą išeitį iš aklavietės. Taigi ar apskritai verta kelti bendrą, abstraktų klausimą apie gyvenimo prasmę, jei jis apima tiek tarpusavyje nesuderinamų sričių? Gal būtų prasmingiau imti tam tikrus aspektus ir juos analizuoti skirtingų mokslo disciplinų kontekste? Remiantis tokia logika, pagrindines prasmės klausimo kryptis ir disciplinas galima sudėlioti šitaip:

- Prasmės klausimas yra kalboje slypinčio *reikšmės suteikimo* klausimas. Tai analizuojantis mokslas – semiotika.
- Prasmės klausimas yra *supratimo* klausimas. Tam priklausančias mokslas yra hermeneutika.
- Prasmės klausimas yra *gyvenimo kilmės* klausimas. Čia susitinka ir tarpusavyje konkuruoja skirtingos kosmologijos, tokios kaip mitologija, religijos mokslas ir teologija, filosofija ir evoliucijos teorija.
- Prasmės klausimas yra *prasmės suteikimo*

ir *prasmės ieškojimo* klausimas. Šioje srityje veikia psichologija ir sociologija, taip pat etnologija ir antropologija.

- Prasmės klausimas yra klausimas apie *gerą gyvenimą*. Anksčiau tai buvo etikos klausimas, dabar tai vis labiau tampa populiariosios psichologinės literatūros sritimi.
- Prasmės klausimas yra klausimas apie *teisingą gyvenimą*. Tai – pedagogika, kurios siekis padėti žmonėms eiti teisingu gyvenimo keliu.
- Prasmės klausimas yra *nenusisekusios gyvenimo prasmės* klausimas. Šiuo požiūriu yra svarbios praktinės disciplinos ir veiklos sritys – sielovada, psichoterapija ir socialinis darbas.

Toli gražu ne visas išvardijimas rodo požiūrių įvairovę ir mokslinės analizės prieigų skirtingumą, ir, žinoma, iš to išplaukiančių suvokimų bei patarimų skirtumus. Šioje vietoje kykla pavojus, kad prasmės klausimas gali „subyrėti į šipulius“. Žvelgiant į mokslo išsiferencijavimą taip ir nutinka, nes kiekviename požiūryje slypi savitas pasaulis, kuriamas vien jam būdingų sąvokų, principinių nuostatų, mokslinės analizės metodų, diskurso pagalba. Vis dėlto apmaudu, kad kasdienybėje prasmės klausimas dažniausiai kompleksinis ir egzistencinis. Tarkime, žmogus pasiekia tokią būseną, kai jis apskritai suabejoja savo gyvenimu – tokiu atveju susipina daugelis prieš tai išvardytų aspektų. Aspektų skaidymas į daleles mažai teikia vilčių. Tai pasakytina ne tik apie krizės intervencijos atvejus, bet ir profilaktines ir pedagogines pastangas padėti žmonėms rasti savo gyvenimo prasmę.

Remiantis įvairialype patirtimi ir empiriniais tyrimais galima formuluoti tokią pirminę hipotezę: nesvarbu, ką žmonės galvoja apie patį *pras-*

mės klausimą, tačiau savo gyvenimo prasmės ieško (beveik) visi. Atlikus vieną didelį empirinį tyrimą apie subjektyvias prasmės teorijas Šveicarijoje (Schaeppi 2004), buvo gauti svarbūs rezultatai šia tema. Kaip rodo tyrimas, žmonėms labai svarbus prasmingo ir neprasmingo gyvenimo skyrimas – taigi viršuje skliausteliuose pažymėto „beveik“ reikšmė. Tyrimo metu kaip skiriamasis teigiamo ir neigiamo atsakymo į prasmės klausimą kriterijus buvo pasitelktas suicido reiškinys: spėjama, kad žmogus, norintis nutraukti savo gyvenimą, yra praradęs savo gyvenimo prasmę¹. Žvelgiant į suicido reiškinį tarpautiniu mastu, išryškėja dvi tendencijos (plg. Schaeppi 2004, 2 ir toliau). Akivaizdi suicidų skaičiaus ir gyvenimo lygio koreliacija: suicido rizika didėja didėjant bendrajam socialiniam produktui vienam gyventojui, vadinasi, kuo labiau pasiturinti yra visuomenė, tuo didesnis yra suicidų skaičius (Suomija šiuo požiūriu yra pirmiau už Daniją, Austriją ir Šveicariją). Kita vertus, vadinamųjų transformacijos visuomenių suicidų skaičius yra dar didesnis (Vengrijoje, Rusijoje² ir Kinijos provincijoje suicido atvejų yra dar daugiau nei Suomijoje). Jei prielaida, kad didelis suicidų skaičius reiškia stiprų gyvenimo prasmės praradimą, yra teisinga, tada galima daryti išvadą, kad prasmė ir visuomenė, arba gerovė, yra susijusios.

Kita svarbi Šveicarijos tyrimo išvada: visi žmonės – jeigu jie nenori įvykdyti suicido – į klausimą apie gyvenimo prasmę atsako teigiamai, keldami tam tikrus gyvenimo tikslus. Tai visiškai kasdieniai dalykai. Pagal įvardijimo dažnumą paaiškėja tokia kategorijų seka (pra-

dedant aukščiausiais tikslais): „būti teisingu/sąžiningu žmogumi; rasti/turėti idealų gyvenimo partnerį; turėti laimingą šeimą ir pabaigoje (suranguota pagal 18 skirtingų tikslų) – patatyti/turėti namą; pasiekti laimėjimų sporte; būti/tapti įžymiam“ (Schaeppi 2004, 85). Tačiau ne visi tiriamieji yra tos nuomonės, kad svarbu turėti prasmės koncepciją. Apie trečdalį respondentų mano, kad labai gerai gyventi be prasmės koncepcijos, yra net manančių, kad gyvenimui kenkia galvojimas apie prasmę. Tiksliau panagrinėjus prasmės koncepcijas išryškėja, kad jos skirtingu stiprumu susijusios su tam tikrais aspektais. Subjektyvią nuomonę turėjusių išsakyti Šveicarijoje apklaustų asmenų atsakymai sugrupuoti pagal pagrindinius tikslus. Paaiškėjo, kad gyvenimo koncepcijos niekada nesusijusios su gyvenimo priežastimis, retai susijusios su gyvenimo paskirtimi, dažniau susijusios su gyvenimo reikšme arba esme, tačiau labiausiai išryškėja, kad gyvenimo koncepcijos siejamos su gyvenimo kelio, užduoties ir tikslo aspektais (vgl. Schaeppi, 2004: 95). Iš šios empirinės medžiagos galima pastebėti, kad žmonės apie savo gyvenimo prasmę mąsto būtent gyvenimo tikslų, jų užduoties gyvenime ir gyvenimo orientacijos (kelio) kategorijomis. Be to, apie šiuos dalykus labai mielai kalbama. Taigi gyvenimo prasmė empiriškai stipriai siejama su tikslo ir orientacijos dydžiais. Tolesnėje mūsų svarstymų eigoje būtina užduoti klausimą, ar visa tai ir yra tai, kas manoma ar turėtų būti manoma siejant su gyvenimo prasmės klausimu.

II. Klausimo kryptis: apie ką klausime, kai klausime apie prasmę?

Mes dažnai kalbame arba girdime kalbant apie prasmę ir reikšmę. Semantiškai abi sąvokos skiriasi tuo, kad prasmė nusako kažką dinamiš-

¹ Tai bus diskutuojama vėlesniuose straipsniuose, nes, galimas daiktas, kad suicidas kaip tik ir reiškia, nors ir beviltišką, tačiau prasmės iešką.

² Galima daryti prielaidą, kad Lietuva yra panašioje sąveikoje, jeigu ne, tada reikėtų specialių tyrimų.

ko, o reikšmė kažką statiško. Žodis „prasmė“ (vok. *Sinn*) daugelyje indogermaniškų kalbų savyje turi krypties, tyrinėjimo arba reikšmės ieškojimo momentą. Iš šio aiškinimo išplaukia, kad reikšmę (vok. *Bedeutung*) galima suprasti kaip tai, kas buvo rasta ieškant prasmės. Taigi čia būtų prasmės klausimo pagrindinė reikšmė: mes atsikame į vieną dalyką, kad išsiaiškintume jo reikšmę mums. Prasmės praradimas tada reikštų, kad kažkas arba daugiau nebejaucia noro kažką sau išsiaiškinti, arba nesitiki galys pasiekti būtinus aiškinimus. Istorikai klasifikuodami matome, kad priešmoderniose visuomenėse ir net modernizme tokie būtinai ir pagrįsti gyvenimo interpretavimo modeliai visiems žmonėms atrodė nustatyti iš anksto. Į vykstančią kontroversišką diskusiją, ar mes šiandien apskritai turėtume kalbėti apie prasmės praradimą, įsiterpia socialinių mokslų atstovai tvirtindami, jog prasmės praradimas nėra įmanomas. Jie nori pasakyti, kad visa žmogiška komunikacija, kaip ir visas mąstymas, galimas tik prasmės mediuo dėka. Ypač sistemų teorijos atstovai (plg. Luhmann, 2002) teigia, kad komunikacija yra nuolat priklausoma nuo galimybės operuoti prasme, t. y. mes privalome kažką pasirinkti ir įvardyti, kas būtų šios operacijos dėka įgauna prasmę. Tai, kam suteikėme prasmę, vėlesniame komunikacijos procese siūloma įvertinti komunikacijos dalyviams, kurie iš to sau atskleidžia savo specifinę prasmę. Todėl pažymėtina, kad prasmės praradimas dėl nuolatinio prasmės naudojimo komunikacijoje yra iš esmės neįmanomas tol, kol žmonės mąstys ir komunikuos.

Vis dėlto gyvenimo prasmės klausimas turi teisę egzistuoti, nes čia iškeliama dar ir kita dimensija ir klausimo kryptis. Šioje vietoje kalbama apie egzistencijos klausimo radikalumą, o ne apie atskirus jo aspektus, tokius kaip es-

mė, kelias ar tikslas, kalbama būtent apie jų visų sąsają. Taigi turimas mintyje visas prasmės problematikos darinys. Šis darinys gali būti individualiai skirtingas, tačiau taip surėdytas, kad visi atskiri aspektai turėtų savo vietą ir nė vieno netrūktų. Tik šitaip suvokiamą ir keliamą prasmės klausimą naudosime tolesnei analizei. Tai mums leidžia atsiriboti nuo kitų prasmės klausimo formuluočių, kurios galbūt seka panašia linkme, tačiau neskiria pakankamai dėmesio prasmės klausimo visybiškumui. Minėtas sampratos visybiškumas bus išsamiai nagrinėjamas ir kritiškai vertinamas kituose straipsniuose.

Toliau mus domina tik principinis, radikalus klausimas apie gyvenimo prasmę. Šio egzistencinio gyvenimo prasmės klausimo atskyrimas nuo panašia kryptimi keliamų klausimų yra pavyzdinis. Šiame kategoriškame sugretinime, viena vertus, turi išryškėti postmodernios gyvenimo sampratos charakteristika, kita vertus, gali būti netiesiogiai nurodoma į atskirų klausimo aspektų tolydumą.

III. Gyvenimo prasmės klausimo istorinė raida

Ten, kur klausama apie gyvenimo prasmę, kaip tik šia prasme suabejota. Žiūrint istoriškai, tai atsitiko visai neseniai. Remiantis dabartiniais tyrimų duomenimis (plg. Lübbe 1994, 1998), *gyvenimo prasmės* sąvoką pirmą kartą pavartojo Wilhelmas Dilthey savo „*Įvade į humanitarinius mokslus*“ 1883 metais, o vėliau ji imta vartoti taip pat Friedricho Nietzsche's. Kad tai yra ne vien semantinis reiškinys, rodo visiškai priešingas Sigmundo Freudo ir jo mokinio Viktoro Franklio gyvenimo prasmės sąvokos vartojimas. Freudas dar 1937 metų rugpjūčio 13-ąją savo laiške Marijai Bonapart rašė: „Tas,

kuris klausia apie gyvenimo prasmę, serga“ (Freud cit. Lübbe 1994, 23). Jis priėjo išvadą, kad tam, kuris nėra tikras savo gyvenimo prasme, būtina individuali terapija. Praėjus vos penkiolikai metų Franklis visiškai apvertė šį supratimą žodžiais – „tas, kuris neklausia apie gyvenimo prasmę, susirgs“ (Frankl cit. ten pat). Šis dramatiškas problemos suvokimo pasikeitimas, nepaisant Nietzsche's ir Dilthey's ankstesnių pasisakymų, išsilavinusių piliečių sluoksnyje paplito tik tarpukario laikotarpiu. O štai šiandien mums susidaro išpūdis, tarytum jau visais laikais buvo keliamas gyvenimo prasmės klausimas. Problema yra ir ta, kad gyvenimo prasmė viešojoje sąmonėje laikoma kaip savaime esanti. Populiariąją psichologijos rašliava ir patarimais gyvenimo klausimais formuojamas išpūdis tarsi nebūtų atvirų klausimų. Esą žmogus tik turi vadovautis reklamuojamais patarimais ir gyvenimo prasmė atsiras automatiškai.

Žmonės, neskubantys su skubotomis išvadomis ir nusimanantys istorijoje supranta, kaip įvyko šis radikalus posūkis link prasmės klausimo ir kokių padarinių mums šiandien tai turi. Norėdami tai atskleisti, turėtume pažvelgti, kokios konsteliacijos išryškėjo apie 1900 metus ir kaip į jas įsiliejo modifikuotos ankstesnės tendencijos. Analizuojant radikalią gyvenimo prasmės suvokimo kaitą, dėmesys turi būti telkiamas ne vien į vidinius diskurso pokyčius, bet ir į pasikeitimus visuomenėje. Kalbant apie diskurso perspektyvą, visų pirma gali būti nubrėžiama linija nuo Aristotelio link Kanto, priešpriešinant juos naujesnei raidai nuo Dilthey's ir Nietzsche's. Aristotelio atveju *prasmės klausimas gali būti tapatinamas su tikslo klausimu* (plg. Döring ir Kaufmann 1981, 18). Kadangi aristoteliškoje sampratoje tikrovė turi būti persmelkta racionalumo, Aristotelis nau-

doja metodišką klausimo modelį. Jis susideda iš keturių priežasties tipų, kur ketvirtasis klausia apie tikslus: „Dėl ko atsitinka tai, kas atsitinka? (tikslo priežastis)“ (ten pat). Graikų mąstymo perspektyvoje tai atsispindi Logos, kuris gali būti iliustruojamas kaip „protas, tvarka, prasmė“ (ten pat). Tad Aristoteliui klausimas apie gyvenimo prasmę buvo atsakomas racionaliai, tai žiniomis pagrįstas klausimo išskėlimas, bet ne egzistencinis klausimas, kylantis iš grėsmės gyvenimui ar gyvenimiškos būtinybės. Prasmės klausimas gali būti identifikuotas ir Kanto darbuose. Tačiau ir šiam mąstytojui prasmės klausimas kyla ne iš gyvenimo krizės ar gyvenimo būtinybės. Jo argumentavimas pagrįstas *metafizikos krize*. Prasmės klausimas iškyla kaip teorinė pažinimo problema, siekiant suprasti pasaulį kaip visumą ir jį vertinti. Savo išvadoje (plg. Kant 1981 [1791]) jis argumentuoja, kad nors žmonėms tam tikri daliniai pažinimo būdai (vok. „Kunstweisheiten“ (meno išmintys)) yra prieinami, tačiau „tų meno išminčių su moraline išmintimi vienybės atitikčiai mes neturime jokios sąvokos; ir negalime tikėtis jos pasiekti“ (ten pat, p. 330). Tai būtų įmanoma tik tada, jei mes gebėtumėme išsiverbti į viršutinį, idėjinį pasaulį, „kuris yra pagrindas jutimui pasauliui“ (ten pat). Žmogus, nors nuolat įgyja *žinių*, niekada nepasieks šio visa apimančio žinojimo, vis dėlto jo *sąžinėje* glūdi gėrio siekianti elgesio orientacija. „Taigi „prasmė“ išreiškia valią, kuri glūdi mumyse kaip „šventosios valios“ atitikmuo“ (Döring ir Kaufmann 1981, 20). Kantas buvo kritikuojamas už tai, kad jis žmogui patiki vien pareigos žinojimą, bet ne pasaulio suvokimą. Kantas parodo žmonėms kelią į žmoniškąjį *orumą*, neatsižvelgiant į jų pasiekimus bei funkcionalumą. Taigi, Kanto supratimu, gyvenimo prasmė paaiškėja ne ieškojimų dėka, bet iš vie-

ningumo su *būtinu absoliutu* (vok. Unbedingt-Absoluten).

Radikalus prasmės diskurso pasikeitimas, kaip minėta, įvyko XIX amžiaus pabaigoje ir išvirtino XX amžiaus pirmojoje pusėje. Šis pastebėjimas sietinas su teiginiu, kad gyvenimo prasmės klausimo pagrįstumas galėjo atsirasti tik tuomet, kai pati gyvenimo prasmė tapo „trapi, duži“. To priežasčių neverta ieškoti diskurso analizėje, o visuomeniniuose pokyčiuose. Diskusijose pateikiami ir įvardijami skirtingi aspektai. Štai vieni (plg., Schaeppi, 2004) paprasčiausiai teigia, kad tai tolydžios visuomenės pažangos padarinys. Pažanga, viena vertus, reiškia daugiau galimybių, kita vertus, ji *verčia* nuolat rinktis. Modernus žmogus turįs nuolat ir vis iš naujo įvertinti savo norus bei rūpintis jų įgyvendinimu. Autoriaus nuomone, šis aiškinimas per daug supaprastintas, tačiau jo perspektyvoje vienas aspektas yra išsiskiriantis, padedantis geriau akcentuoti ir formuluoti pačią problemą. Bene geriausiai šį aspektą atskleidžia individualizacijos teorema, sietina su Ulricho Becko vardu. Jo teorijoje radikalus ir visa apimantis visuomenės pokytis aprašomas pasitelkiant vieną integralią sąvoką – individualizaciją (plg. Beck, 1986, 1993, 2001). Beckas individualizaciją pateikia kaip triapakopį procesą, kuris vyksta nuolat ir nepaliaujamai. Trys pakopos susideda iš tokių elementų: išsilaisvinimas, stabilumo praradimas ir nauja socialinė kontrolė: „*Išsilaisvinimas* iš istoriškai nustatytų socialinių formų bei ryšių tradicinės valdžios ir aprūpinimo požiūriu („išsilaisvinimo dimensija“, *tradicinio saugumo praradimas* tikėjimo, galiojančių normų ir įprastos elgsenos prasme („mistifikacijos panaikinimo dimensija“, *ir naujas socialinės įtraukties būdas* („kontrolės arba reintegracijos dimensija“, kuris tarytum ima prieštarauti

pačiai (individualizacijos – *vert. past.*) sąvokos reikšmei“ (Beck, 1986, 2006). Šių objektyvius ir subjektyvius procesus aprašančių aspektų dėka tampa aišku, kad išsilaisvinimas taip pat reiškia *išsilaisvinimą iš savaimė suprantamų santykių su prasme*. Iš tradicijos kylančios prasmės koncepcijos, kurios yra glaudžiai susijusios su gyvenimo prasmės ieška, praranda savo *neperklausiamą tikrumą, itikinamumą* („mistifikacijos panaikinimo dimensija“). Trečioji – „kontrolės ir reintegracijos“ – dimensija atskleidžia netikėtą, naują išorinę valdžią asmeniui – tai iš pažiūros išlaisvintam žmogui veikiausiai yra pats didžiausias akibrokštas. Becko individualizacijos teorija duoda nuorodą į tuos momentus, kurie šiandien nulemia prasmės ieškos būdą.

Minėti individualizacijos procesai sustiprinami vadinamojo *reflektyvaus modernizmo* poveikio. Šia sąvoka duodama užuomina į atsitiktinius visuomenės raidos padarinius ir šalutinį poveikį: „Tuo (modernizacijos reflektyvumas, t. y. jo grįžtamasis poveikis esminiams procesams – *aut. past.*) sukelti epochos pavojai bei nesusipratimai yra ne kas kita kaip modernizacijos *sėkmės* padariniai, kurie dabar veikia ne industrinės visuomenės *labui*, bet yra nukreipti prieš jos siekius ir kategorijas“ (Beck 1986, 19). Kaip viso to padarinys susikuria *rizikos visuomenė*. Riziką produkuoja būtent *sėkmingai funkcionuojantys* visuomenės mechanizmai ir struktūros³. Nuo rizikos visuomenės atsiradimo, praėjusio šimtmečio dešimtmečio viduryje, ši prognozė dramatiškai pasivertino, tai rodo tokie simbolinių pobūdį turintys ir visam

³ 1986 m. Beckas rašė: „Suvisuomenintos gamtos išvirkštinė pusė yra *gamtos naikinimo suvisuomeninimas*, jos pavertimas socialine, ekonomine ir politine pasaulinės visuomenės sistemos grėsme. Įvairių bandymų, maisto, prekių gaminimo globalizacijoje pavojus gyvybei tampa suvisuomenintas, įvyksta jo metamorfozė“ (ten pat, p. 10).

pasauliui žinomi trumpiniai – AIDS ar BSE (*Bovine Spongiforme Enzephalopathie*). Taigi nuo šiol, bent jau Vakarų industrinėse visuomenėse⁴, reikšmingesnis nebe egzistencinio nepritekliaus momentas, tačiau baimės momentas. Baimė (vok. *Angst*), skirtingai nei būgštavimas ar nuogaštavimas (vok. *Furcht*) – sukausto, nes ji yra neprognazuojama. Būgštavimas ir egzistencinis nepriteklis gali būti įveikti arba tiesiog pašalinti iš asmeninio gyvenimo, perleidžiant šias bėdas kitiems, t. y. silpnesniems, neturintiems galios. Beckas iškart po Černobilio avarijos taikiai pažymėjo: „*Nepriteklių galima pašalinti, o atominio amžiaus pavojų – nebe*“ (ten pat, 1986, 7).

Vėlyvojo modernizmo paradoksas yra tas, kad kuo labiau mažinamas nepriteklis ir siekiama apsisaugoti nuo įvairių pavojų, tuo labiau didėja baimė ir nesaugumo jausmas. Teoriškai tai labai gerai paaiškina kontingencijos sąvoka. Ši klasikinės logikos sąvoka pastaruoju metu tapo esmine postmodernaus pasaulio aiškinimo sąvoka. Kontingencija reiškia galimybę, kuri galėtų būti ir visai kita. Taip kontingencija tapo modernybės keliamo reikalavimo šifru. Kontingentiška yra tai, apie ką nieko tvirtai ir aiškiai pasakyti negalima, visa tai kuria netikrumą, nežinią. O nežinia patiriama kaip beprasmė. Pagrindinė iš to kylanti problema – žmogus bijo kažką praleisti, kažko nepastebėti. Žmogaus veikimo galimybės nepaprastai išsiplėtė, tačiau dėl egzistuojančios iliuzijos, kad viską įmanoma sukurti, valdyti ir kontroliuoti, nesėkmė yra patiriama kaip frustruojanti ir kelianti grėsmę prasmei. Empirinė realybė rodo, kad atominio pavojaus ir materialaus nepritekliaus baimė nuo praėjusio amžiaus

⁴ Žinoma, būtina pripažinti, kad labai didelė pasaulio dalis, kitaip nei Vakarų šalys, kenčia būtent nuo egzistencijos nepritekliaus.

dešimtojo dešimtmečio išstumta į antrąjį planą. Pagrindinis prasmės praradimo motyvas yra kitas. Pirminiu ir kankinančiu žmogaus rūpesčiu šio tūkstantmečio pradžioje tampa baimė, kad jis nepasirinko / negavo visko, ką galėtų turėti, kas geriausia, kas vertingiausia, kas pigiausia. Su tuo susijęs nerimas ir nežinia gali persmelkti visas žmogaus gyvenimo sritis. Prasmės klausimas šiandien tampa reikalaujama ir garantuojama gyvenimo kokybe. Visa tai kyla iš klaidingo įsitikinimo, kad žmogus gali planuoti, kurti ir kontroliuoti gyvenimą. Ateityje dar aiškinsimės, kas sudaro tokio mąstymo pagrindą, kur slypi tokios prasmės ieškos ir prasmės krizės ištakos.

Apibendrinant prieš tai pateiktą istorinio pobūdžio analizę, galima daryti dvejopą išvadą: individualizacijos procesai padarė tai, kad žmonės nebejaucia, nebepatiria visiems bendros, visus saistančios prasmingo gyvenimo orientacijos. Kitaip tariant, visi individai išgyvena nuolatinę pasirinkimo ir apsisprendimo prievartą. O tai implikuoja uždavinį kasdienius veiksmus, kaip ir visą savo gyvenimą, nuolat vertinti ir vis naujai orientuoti. Reflektyvios modernybės prievarta rinktis nesiremiant patikrintomis asmenine patirtimi žiniomis, subjektyviu požiūriu gali reikšti „dabarties sumažėjimą, susitraukimą“ (vok. *Gegenwartsschrumpfung*) (Lübbe, 1998, 74). Tai reiškia, kad pasirinkimas yra būtinas, neišvengiamas, tačiau žmogaus įgyta asmeninė kompetencija nespėja kartu su vis labiau išibėgėjančiu ir vis rizikingesniu raidos tempu, todėl ši pasirinkimo galimybė tampa vis labiau ribota. Pasirinkimo kompetencija anksčiau nebuvo reikalinga, nes kultūra pateikdavo tvirtą ir saugų veikimo modelį ir, be abejo, reikalavo jo laikytis. Dabar visuomenė apskritai negali numatyti savo ateities, vienintelis dalykas, nekeliantis abe-

jonių yra tas, kad viskas keičiasi. Todėl šiandienei elgsenai ir pasirinkimams negali pagelbėti ankstesnių laikų orientacijos, jos vis labiau praranda savo pagrįstumą ir tinkamumą. To rezultatas – prasmės, laimės ar malonumo ieška tampa „*begalve medžiokle*“, siekiant nieko nepraleisti. Ar tokiu būdu prasmės praradimas ir pavienio žmogaus gyvenimą išsismelkia kaip neprognozuojamas likimas, ar galbūt tai reiškia tam tikrą beįsitvirtinantį elgesio modelį bei globalizuojančią prasmės koncepciją – visa tai turėtų atskirai analizuoti ir tikrinti.

Išvada

Prasmė priklausys gyvenimui tol, kol egzistuoja sąmonės procesai ir komunikacija. Tačiau tai neatsako į klausimą, ar gyvenimas yra patiriamas kaip *prasmingas* gyvenimas. Nepaisant visų prasmės klausimo kontroversijų, ryškėja, kad į gyvenimo prasmės klausimą negali būti

atsakyta empiriškai. Tai klausimas apie šiandienę žmogaus būties esmės sampratą. Aiškumai, kaip tai turėtų būti suprantama, prieštaringi. Detalesnė analizė rodo, kad žodinis klausimas apie gyvenimo prasmę yra vos šimtmečio senumo ir veikiausiai anksčiau net negalėjo būti keliamas, nes tam nebuvo poreikio. Vadinasi, atsiveria nauja erdvė diskusijai apie prasmę ir prasmės iešką. Ši diskusija bus tęsiama kituose straipsniuose. Siekiant analizuoti įvairius šios problematikos klodus, pirmiausia bus gilinamasi į teologinę ir religijos filosofijos perspektyvą (2 esė). To pagrindu bus analizuojamas prasmės suteikimo procesas, kritiškai vertinant ideologijų ir interpretacijos modelių vaidmenį (3 esė). Galiausiai bus aptariami iššūkiai pedagogikai bei konsultacinei veiklai, žvelgiant į nepavykusio, nepasisėkusio gyvenimo perspektyvą (4 esė).

*Iš vokiečių kalbos vertė
Indrė Moncevičiūtė ir Birutė Švedaitė*

LITERATŪRA

Beck Ulrich. Risikogesellschaft. Auf dem Wege in eine andere Moderne. (Suhrkamp) Frankfurt am Main, 1986.

Beck, Ulrich. Die Erfindung des Politischen. Zu einer Theorie reflexiver Modernisierung. (Suhrkamp) Frankfurt am Main, 1993.

Beck Ulrich. Das Zeitalter des „eigenen Lebens“. Individualisierung als „paradoxe Sozialstruktur“ und andere offene Fragen // Aus Politik und Zeitgeschichte, 2001, B 29, p. 3–6.

Cottingham John. On the Meaning of Life. (Routledge) London, New York: 2003.

Döring Heinrich/Kaufmann Franz-Xaver. Kontingenzerfahrung und Sinnfrage // Christlicher Glaube in moderner Gesellschaft, Bd. 9. (Herder). Freiburg, Basel, Wien, 2003. P. 8–67.

Kant Immanuel. [Erstveröffentlichung 1791]: Von den Träumen der Vernunft. Kleine Schriften zur

Kunst, Philosophie und Politik. (Gustav Kiepenheuer). Leipzig und Weimar, 1981.

Lübbe Hermann. Erfahrungen von Orientierungskrisen in der modernen Gesellschaft // Werner Weidenfeld / Dirk Rumberg (Hg.): Orientierungsverlust – Zur Bindungskrise der modernen Gesellschaft, 1994, p. 13–29.

Lübbe Hermann. Sinn und Wert des Lebens. Orientierungsprobleme in der zivilisatorischen Evolution // Bildungskongress des Bayerischen Staatsministeriums für Unterricht, Kultur, Wissenschaft und Kunst (Hg.). München, 1998. P. 67–81.

Luhmann Niklas. Die Gesellschaft der Gesellschaft. 2 Bände (Wissenschaftliche Buchgesellschaft). Darmstadt, 2002.

Schaeppi Werner. Braucht das Leben einen Sinn? Empirische Untersuchung zu Natur, Funktion und Bedeutung subjektiver Sinntheorien. (Rüegger). Zürich, Chur, 2004.

SINN – SINNFINDUNG – SINN DES LEBENS

ESSAY 1: ZIELRICHTUNG, DIMENSIONEN UND ENTWICKLUNG DER FRAGESTELLUNG NACH DEM SINN

Harald Wagner

Zusammenfassung

Der vorliegende Text bildet das erste von vier Essays, die das Themenfeld „Sinn – Sinnfindung – Sinn des Lebens“ erörtern wollen. Im Mittelpunkt steht die Fragestellung. Es soll die Diskussion um die Sinnhaftigkeit der Frage nach dem Sinn aufgegriffen werden. Die Vorgehensweise beruht einerseits auf analytischen, andererseits auf historischen Argumentationen. Am Schluss dieses Essays soll deutlich werden, was das Fragen nach dem Sinn bedeutet, welche Inhalte dabei mitschwingen und ab wann insbesondere die Frage nach der Sinnhaftigkeit des Lebens überhaupt gestellt werden konnte bzw. musste.

In besonderer Weise werden hier die wichtigsten wissenschaftlichen Diskurse in Zusammenhang mit den Entwicklungen moderner Industrienationen skizziert. Bereits aus dieser Herangehensweise kann abgelesen werden, dass wissenschaftliche Fragestellungen gesellschaftliche Entwicklungen sowohl abbilden und auf diese reagieren können, als auch selbst wiederum mit ihren Ergebnissen auf gesellschaftliche Entwicklungen zurück zu wirken vermögen. In der weiteren Ausbreitung des Themas soll diese Erkenntnis anhand vertiefter Fragestellungen konkretisiert. Zielpunkt der gesamten Erörterung soll die Bereitstellung einschlägiger Hinweise für Pädagogik und soziale Arbeit in der entwickelten Bürgergesellschaft sein.

İteikta 2006 05 10

Priimta 2006 06 15